

Εισαγωγή

Ο Χέρμπερτ Τζορτζ Ουέλς (1866-1946) είχε πολλούς εχθρούς και η διαδρομή του φαντάζει μάλλον ηρωική. Γεννήθηκε σε μια οικογένεια με ταπεινή οικονομική επιφάνεια και φοίτησε σε «Εμπορικό Σχολείο» – ένα μάλλον μεγαλοπρεπές όνομα για τις μαθητείες του πρώτα ως φαρμακοποιού και μετά σε έναν υφασματοπώλη. Τα πράγματα δεν πήγαν καθόλου καλά και γράφτηκε στο «Normal School of Science» του Κένσινγκτον, με σκοπό να γίνει δάσκαλος. Άρχισε να διδάσκει το 1883 και συνέχισε μέχρι το 1895, ενώ στο διάστημα αυτό είχε πια παντρευτεί. Την περίοδο εκείνη ήταν βαθιά δυστυχισμένος. Κατ' αρχάς η υγεία του δεν ήταν καθόλου καλή. Στην ύστερη βικτοριανή Αγγλία εξάλλου, οι μικρέμποροι αντιμετώπιζαν συχνά την απέχθεια του κόσμου. Η κοινωνική τους πρόοδος μπορούσε να έρθει μόνο αν γίνονταν τεχνίτες απαραίτητοι στην κοινωνία, αν και, κατά κάποιο τρόπο, δεν απαλλάσσονταν ποτέ από την απέχθεια (όταν ένας καθηγητής μηχανολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης βρέθηκε κάποια στιγμή σε παρόμοια κατάσταση, οι συνάδελφοί του τον απαξιούσαν ως «καθηγητή κατασκευής μαρμελάδας»)· η διδασκαλία σε σχολεία, αν και οι ανταμοιβές της ήταν μεγαλύτερες σε σχέση με σήμερα, αποτελούσε επίσης το πιο ταπεινό επάγγελμα. Αν συνυπολογιστεί και ένας ατυχής πρώτος γάμος, μπορεί κανείς να δει στις δυστυχίες του Ουέλς την εικόνα όλων όσων δεν λειτουργούσαν σωστά στην Αγγλία των αρχών του 20ού αιώνα.

Η ζωή του επίσης αντανακλά και πολλά από όσα λειτουργούσαν σωστά. Αν κάποιος έδειχνε δυνατό χαρακτήρα, στηριζόταν στις δι-

κές του δυνάμεις, ήταν ανεξάρτητος και εντέλει ξεπερνούσε την αρχική του απομόνωση, τότε υπήρχε ένα δίκτυο φίλων και συμπαθούντων που ήταν πρόθυμοι να βοηθήσουν. Στην πραγματικότητα, τα προβλήματα της νεαρής ηλικίας προσδίδουν τέτοια δύναμη στην προσωπικότητα, που διατηρείται και καθοδηγεί τον άνθρωπο στη μέση, αλλά και στην τρίτη ηλικία, με τρόπο που δεν συμβαίνει συχνά σε μέρη όπου τα πράγματα είναι πολύ ευκολότερα, όπως στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Ντίκενς σημειώνει ότι οι υπάλληλοι πρέπει να φυλάσσονται στα ντουλάπια, όπως τα τυριά, πριν αρχίσουν τη δουλειά τους. Ο Ουέλς ήταν μια ιδιαίτερα αγγλική – καθώς κάτι τέτοιο είναι τυπικό πολύ περισσότερο στην Αγγλία παρά στη Σκωτία – δημιουργία: η σταδιοδρομία του μέχρι το 1896, όταν ήταν τριάντα ετών, έμοιαζε σαν να είχε βγει από το ντουλάπι με τα τυριά. Η άμεση διέξοδος εμφανίστηκε από την ουσιαστικά τυχαία ανακάλυψη ότι είχε ταλέντο στη δημοσιογραφία. Ο πρώτος του γάμος ήταν ανιαρός, αλλά και η διδασκαλία της επιστήμης σε ένα εξόχως ιεραρχικό σχολείο, όπως εκείνα που υπήρχαν τότε. Η περόνη στη χειροβομβίδα τραβήχτηκε όταν ο Ουέλς ερωτεύτηκε· το επακόλουθο ήταν μια έκρηξη και ο Ουέλς, όντας αναγκασμένος να συντηρεί και την πρώτη του γυναίκα και το δεσμό του (επρόκειτο να έρθουν πολλοί ακόμα), στράφηκε στην ελαφρά δημοσιογραφία. Αποδείχτηκε ικανός – εξαιρετικά ικανός. Υπήρχε μια σπιρτάδα και ένα μπρίο στη γραφή του, το οποίο έκανε τους αναγνώστες να θέλουν να μάθουν ποιο θα ήταν το επόμενο «κομμάτι» του. Ανακάλυψε επίσης μια αλήθεια: ότι το μέσο μπορούσε να διατηρηθεί μόνο αν υπήρχε και ένα μήνυμα, όσο κρυμμένο κι αν ήταν, όσο κι αν πάσχιζε να βγει προς τα έξω. Ο Ουέλς, με την εμπειρία του σε σχέση με τις ελπίδες και τα προβλήματα της εργατικής τάξης στο νότιο Λονδίνο της ύστερης βικτοριανής εποχής, είχε όντως ένα «μήνυμα». Ανακάλυψε επίσης ότι του άρεσε να γράφει.

Άρχισε να γράφει ασταμάτητα, ακούραστα. Με το θάνατό του, το 1946, άφηνε πίσω του ένα τεράστιο έργο. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτό – όπως και στην περίπτωση του Μπαλζάκ – ήταν εγκώμιο στο

σύστημα που πλήρωνε μία πένα τη γραμμή. Σε δεύτερο επίπεδο, αποτελούσε απόδειξη υγείας της Αγγλίας την εποχή εκείνη, καθώς, αν και ο Ουέλς απευθυνόταν σε ένα πολύ ευρύ κοινό και έγραφε σε μια γλώσσα που ήταν πολύ απλούστερη από εκείνη που χρησιμοποιούσαν άνθρωποι με πολύ μεγαλύτερη μόρφωση και καλλιέργεια απ' ό,τι αυτός, τα θέματά του ήταν απολύτως σοβαρά· και πούλησαν πολύ. Έχοντας γνωρίσει ο ίδιος την ανέχεια, αλλά όντας και ανασφαλής κοινωνικά και σεξουαλικά, αποζητούσε τα χρήματα και συνέχιζε να γράφει και να βγάζει ασταμάτητα κέρδη, γιατί μελετούσε ασταμάτητα. Υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός μυθιστορημάτων, τέσσερα εκ των οποίων είναι αριστουργήματα, αλλά και βιβλία γνώσεων, με πρώτο το *Εγχειρίδιο βιολογίας (Text Book of Biology)* του 1893, το οποίο ακολουθούσε τα χνάρια της πρακτικής επιστήμης που είχε συνδεθεί με τον Τ. Χ. Χάξλεϊ. Με αυτή την έννοια, ο Ουέλς ανήκει σε ένα μοτίβο του 19ου αιώνα όπου άντρες σχεδόν, αλλά όχι πλήρως, απελευθερωμένοι από τη θρησκεία, τοποθετούσαν στη θέση που της άρμοζε την επιστήμη η οποία δίνει βάρος στα γεγονότα και στα πειράματα: αυτή είναι η οπτική γωνία που αποκαλούμε υλισμό. Ήταν ένα δόγμα το οποίο ταίριαζε όμορφα με το χαρακτήρα που αναδυόταν από την κοινωνική κινητικότητα του τέλους του 19ου αιώνα. Το όραμά του περιελάμβανε ανθρώπους με προφορές που δεν πρόδιδαν την τάξη τους, αλλά παρέμεναν σεβαστοί ή και επιβλητικοί, οι οποίοι, με την τέλεια γνώση των γεγονότων και της τεχνολογίας, μπορούσαν να κυριαρχήσουν επί των «φεουδαρχικών» στοιχείων ή εκείνων που πηγάζουν από τα δημόσια σχολεία,* στηριζόμενοι στον αγγλικανισμό τους, στους κλασικούς και στην «τρομερή διοπτροφόρα εκλέπτυνσή τους» (όπως το έθεσε ο Όργουελ, προσθέτοντας και τη «σαρωτική παντογνωσία τους»). Παρά ταύτα, υπήρχε

* Στην Αγγλία τα δημόσια σχολεία (public schools) είναι στην πραγματικότητα ιδιωτικά, ακριβά και συντηρητικά στη διδασκαλία τους. Να μη συγχέονται με τα κρατικά σχολεία, τα οποία είναι δωρεάν και έχουν διάφορους τύπους. (Σ.τ.Μ.)

στον Ουέλς και ένα τρίτο επίπεδο, που έμενε μάλλον κρυμμένο σε όλη του την πορεία, αλλά αναδύθηκε στο τελευταίο του βιβλίο, το *Ο νους στην άκρη του σκοινιού* (*Mind at the End of Its Tether*, 1945), όταν εξέτασε τον κόσμο που η υλιστική επιστήμη είχε δημιουργήσει. Υπήρχε ο Στάλιν, προϊόν κοινωνικής μηχανικής. Υπήρχε η ατομική βόμβα, που τίναξε μικρά παιδιά στον αέρα. Υπήρχε εντέλει το τέλος των περισσότερων αξιών που πρέσβευε ο Ουέλς. Το βιβλίο δεν είχε αξιοσημείωτη συνοχή, αλλά πρέσβευε μια σοβαρότητα και μια πραγματικότητα την οποία οι «νόμιμοι» πνευματικοί διάδοχοι του Ουέλς έθιψαν κάτω από ένα βουνό χιόνι.

Οι συνθήκες στις οποίες ο Ουέλς έγραψε το *Περίγραμμα της ιστορίας* (*Outline of History*) και τη *Σύντομη ιστορία* (*Short History*), που ανατυπώνεται εδώ, ήταν παράδοξες και η συμβολή του Ουέλς στα δύο αυτά κείμενα ήταν εξίσου παράδοξη. Προς το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, άντρες και γυναίκες έβλεπαν την εποχή της ευρωπαϊκής υπεροχής να φτάνει στο τέλος της. Ο σοσιαλισμός είχε φτάσει μέχρι το κατώφλι τους, το τέλος της παλιάς τάξης πραγμάτων· στο εξωτερικό άνηξε ο μπολσεβικισμός. Η Αμερική – επιθετικά δημοκρατική – κυριαρχούσε στην παγκόσμια οικονομία, αν και όχι με την ισχύ που θα γνώριζε μετά τη δεκαετία του 1940. Οι αποικίες επαναστατούσαν και κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, ενώ μια χώρα του «Τρίτου Κόσμου», η Ιαπωνία, είχε δείξει στην Ευρώπη πώς μπορεί να έρθει η ήττα. Οι συγγραφείς στην Ευρώπη προσπάθησαν να ερμηνεύσουν αυτά τα φαινόμενα. Μήπως υπήρχε κάποια κυκλική πρόοδος, κατά την οποία οι αυτοκρατορίες αναδεικνύονταν και κατέρρεαν; Ο Όσβαλντ Σπένγκλερ έγραψε την *Παρακμή της Δύσης* (*Decline of the West*) ανάμεσα στα ερείπια της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, για να υποστηρίξει ακριβώς αυτό. Στην Αγγλία ο Άρνολντ Τόινμπι συνέθεσε μια εκτεταμένη *Μελέτη της ιστορίας* (*Study of History*), χωρισμένη σε άπειρους τόμους, για να πει περίπου τα ίδια, αν και κατέληξε να βγάξει τοιριχτές κραυγές υπέρ του αγγλικανισμού και της Κοινωνίας των Εθνών.

Υπήρχε ακόμα ένα βιβλίο με τίτλο *Mein Kampf*,* το οποίο συνόψιζε διάφορες γερμανικές λύσεις για τα προβλήματα της εποχής. Τα δύο βιβλία του Ουέλς για την ιστορία είναι ως ένα βαθμό ο δικός του αγών, αλλά με αρωγό την αγγλική οπτική του γωνία, ήταν πολύ πιο σύντομα, πολύ πιο διαυγή και πολύ πιο αστεία. Μιλώντας ως ιστορικός και επαγγελματίας, θέλω να εκφράσω τον μεγάλο θαυμασμό μου και για τα δύο. Τα βιβλία του συνδυάζουν την αξιοθαύμαστη ικανότητα συμπύκνωσης του υλικού και απομόνωσης των σημαντικών γεγονότων, παράλληλα με μια αίσθηση ηθικού σκοπού, ενώ αποτελούν αποδείξεις της δημιουργικής ιδιοφυΐας του Ουέλς.

Το πρώτο που παρατηρεί κανείς στη *Σύντομη ιστορία* του Ουέλς είναι η ζέση του. Ο αναγνώστης θέλει να μάθει τι συμβαίνει μετά και αν και το βιβλίο μπορεί να διαβαστεί σε ένα τετράωρο ταξίδι με το τρένο, ένα μεγάλο μέρος του θα παραμείνει για καιρό στη μνήμη. Ο συγγραφέας συνοδεύει τον αναγνώστη με μικρά βήματα από την καταγωγή της Γης μέχρι τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου – αποστολή που θα αποθάρρυνε οποιονδήποτε άλλο, ακόμα και αν είχε τις δεκαπλάσιες σελίδες στη διάθεσή του – και σε λιγότερο ικανά χέρια το μικρό αυτό βιβλίο θα έμοιαζε με ανεπαρκές λήμμα εγκυκλοπαίδειας ή κάτι ακόμα χειρότερο. Αλλά ο Ουέλς είχε δύο ξεχωριστές ικανότητες να προσφέρει σε ένα βιβλίο τέτοιου είδους. Πρώτον, είχε δημοσιογραφική εμπειρία: τη δυνατότητα δηλαδή να διακρίνει τη λογική που κρύβεται πίσω από περίπλοκες καταστάσεις και να τη μετατρέπει σε κάτι ευανάγνωστο. Ακόμα πιο σημαντικό όμως είναι το γεγονός ότι είχε τη δική του οπτική γωνία, η οποία, όταν έγραφε το βιβλίο το 1922, θεωρούνταν συναρπαστική και αιρετική, καθώς ο ίδιος πίστευε στη συμμαχία Επιστήμης και Λαού. Η χώρα-ήρωας μέσα στο βιβλίο είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες: αταξικές, τεχνολογικές, ειρηνικές.

Ο νεαρός Ουέλς αναδύθηκε σε έναν κόσμο όπου κυριαρχούσαν

* Αναφορά φυσικά στο *Ο Αγών μου* του Αδόλφου Χίτλερ. (Σ.τ.Μ.)

έντονα το ταξικό καθεστώς, η αυτοκρατορία, η θρησκεία· συναναστράφηκε με ανθρώπους που μοιράζονταν τα πιστεύω του, κυρίως ριζοσπαστικούς φιλελεύθερους, και προώθησε αυτό που έγινε γνωστό στον κυβερνητικό λόγο ως «Νέα Αποδοτικότητα». Η Αγγλία θα άρχιζε να μοιάζει περισσότερο στη Γερμανία – τεχνικές σχολές, καλύτερη εκπαίδευση, σωστή υγιεινή, περισσότερη επιστήμη σε όλα τα επίπεδα. Κατά κάποιο τρόπο, η *Σύντομη ιστορία* του Χ. Τζ. Ουέλς, αν και δεν γράφτηκε παρά μέχρι το 1922, είναι ενδεικτική του κόσμου των προοδευτικών της εδουαρδιανής περιόδου.

Σε εκείνο τον κόσμο, πριν καθιερωθεί η μαζική δευτεροβάθμια εκπαίδευση, υπήρχε ένα εκτεταμένο κίνημα για την εκπαίδευση των εργατών, ενώ στη Γαλλία υπήρχαν τα *universités populaires*. Τα νυχτερινά σχολεία και οι βιβλιοθήκες άνθιζαν, ενώ υπήρχε επίσης μεγάλη ζήτηση για εκλαϊκεύσεις, από την οποία προέκυψαν μερικά εξαιρετικά βιβλία. Οι συγγραφείς μπορούσαν να απλοποιούν, χωρίς να υποτιμούν και να είναι σίγουροι ότι οι αναγνώστες τους θα κατανοήσουν τον διαυγή λόγο. Είναι πολύ πιθανόν ότι η γνώση γραφής και ανάγνωσης σε επίπεδο υψηλότερο από τη μηχανιστική τους έννοια να είναι φτωχότερη στη σημερινή Αγγλία από εκείνη πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο. Η δική μου έκδοση της Penguin για το παρόν βιβλίο (1938) έχει στο πίσω μέρος έναν κατάλογο σημαντικών, προσιτών έργων σοβαρής εκλαϊκευσης – του Γούλεϊ για την αρχαιολογία, του Τζινς για την επιστήμη, του Μπελ για τον πολιτισμό, του Φράι για την τέχνη, του Κόουλ για την οικονομική επιστήμη, του Χαλεβί για το λαό της Αγγλίας. Ο Ουέλς ανήκει σε αυτή την εξέχουσα κατηγορία.

Η *Σύντομη ιστορία* ανήκει φυσικά στην εποχή της, αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι δεν τη βαραίνουν οι βεβαιότητες των απόψεων που επικρατούσαν στην εδουαρδιανή Αγγλία. Δεν είναι ευρωκεντρική. Από τις 450 σελίδες της, ο αναγνώστης φτάνει στον Κολόμβο στη σελίδα 317 και στη Γαλλική Επανάσταση στη σελίδα 361. Ο συγγραφέας γνωρίζει ότι οι αυτοκρατορίες ακμάζουν και χάνονται και ότι η κυριαρχία του κόσμου από την Ευρώπη δεν θα διαρκέσει περισσότερο από την πάλαι ποτέ κυριαρχία της Ρώμης στον δυτικό κόσμο.

Και πάλι δεν υπάρχει κάποια επιβεβαίωση της ανωτερότητας της άριας ή της ινδογερμανικής φυλής, που αποτελούσε ισχυρισμό του συρμού εκείνη την εποχή. Η ευγονική, η επιστήμη δηλαδή της «βελτίωσης της φυλής», έγινε της μόδας ευρέως μετά το 1900, καθώς οι άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων και σχολιαστών της Αριστεράς, πίστευαν ότι οι κατώτερες τάξεις και ράτσες θα πρέπει να βελτιωθούν φυλετικά. Στη Σοβιετική Ένωση έγιναν τέτοια πειράματα· το ίδρυμα Ροκφέλερ στις Ηνωμένες Πολιτείες πλήρωνε για την έρευνα του δρα Γιόζεφ Μένγκελε (αλλά μόνο μέχρι το 1941)· σε πολλές πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών προβλεπόταν μέχρι και ο ευνουχισμός αντρών που θα κρίνονταν ακατάλληλοι για αναπαραγωγή. Ο Ουέλς δεν ήθελε καν να τα ακούσει όλα αυτά: αντιθέτως, γράφει με σεβασμό για όλες τις φυλές, ειδικά για τους Εβραίους, σημειώνει και εγκρίνει με θέρμη την άνοδο της Ιαπωνίας στα τέλη του 19ου αιώνα και αφιερώνει πολλές σελίδες στους Κινέζους. Οι Άριοι – Έλληνες, Πέρσες, Ρωμαίοι – είχαν γνωρίσει μεγάλη ακμή ως τον 4ο αιώνα μ.Χ., αλλά μετά παρήκμασαν για κάποιους αιώνες, μέχρι που η δυτική Ευρώπη αναπτύχθηκε εκ νέου. Στο μεσοδιάστημα οι Σημίτες και οι Μογγόλοι κυριαρχούσαν στο μεγαλύτερο μέρος των ευρασιατικών περιοχών.

Ο Ουέλς δεν υποστήριζε τις «κυκλικές θεωρίες» της ιστορίας, που ήταν τότε της μόδας. Αντιθέτως, πίστευε στη συνεχή πρόοδο, την οποία ο νους θα επιμήκυνε επ' αόριστον. Το βασικό απόσπασμα σε αυτό το βιβλίο εμφανίζεται στη σελίδα 335 και είναι δυστυχώς η μόνη στιγμή που αναγνωρίζει κάποιος ένα μέλος της Fabian Society σε αυτόματο πιλότο:

Από τον 16ο αιώνα και μετά η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία πολιτικών και κοινωνικών θεσμών, που γίνονται όλο και πιο ασύμβατοι, αλλά και της αργής απρόθυμης συνειδητοποίησης της ανάγκης για συνειδητή και σκόπιμη αναδόμηση ολόκληρου του σχεδίου των ανθρώπινων κοινωνιών μπροστά σε ανάγκες και πιθανότητες καινοφανείς σε όλες τις πρότερες εμπειρίες της ζωής.

Νέα όπλα, καλύτερες επικοινωνίες, η άνθιση της τυπογραφίας και πλήθος μηχανικών εφευρέσεων – όλα αυτά ο Ουέλς τα καταλογογραφεί με πάθος – καθιστούσαν όλο και πιο σημαντικό το να είναι οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων στηριγμένες στη λογική. Με άλλα λόγια: κάτω οι βασιλείς, τα άλογα και οι ιερείς· εμπρός με την επιστήμη, το σχεδιασμό και την ψυχαγωγία.

Το βιβλίο του Ουέλς είναι στην πραγματικότητα για την πολιτική οργάνωση και υπάρχουν μεγάλα τμήματα όπου δεν κάνει καμία προσπάθεια να το κρύψει: μουσική, ουσιαστικά ολόκληρο το σώμα της λογοτεχνίας, ζωγραφική, αρχιτεκτονική. Τις καταλάβαινε; Γράφει για την αναπτυσσόμενη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ότι «η τέχνη και η λογοτεχνία, η επιστήμη και η φιλοσοφία... είναι οι καρποί του ελεύθερου και ευτυχισμένου νου» – κλισέ της ύστερης βικτοριανής εποχής, πέρα από το οποίο δεν επεκτείνεται ποτέ. Κατά τον ίδιο τρόπο, η θρησκεία παρουσιάζεται ενίοτε σαν μια μοχθηρή παντομίμα και είναι αρκετά επιπόλαιος στο πώς προσεγγίζει τον Μεσαίωνα της Δύσης. *Le cléricalisme, voilà l'ennemi** διακήρυξε ένας Γάλλος ριζοσπαστικός πρωθυπουργός, σύγχρονος του Ουέλς: σε όλη την Ευρώπη, η εναντίωση της οργανωμένης θρησκείας ήταν τυπική για τους αριστερούς-φιλελεύθερους και στην Ελβετία δίνει ακόμα το όνομά της (*Freisinn*) σε ό,τι έχει επιβιώσει από το κόμμα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, οι ιερείς πρέπει, ξανά και ξανά, να παραμερίζονται από λογικούς και δραστήριους ανθρώπους – αν και μερικές φορές, όπως συμβαίνει με τους ιδρυτές των μεγάλων θρησκειών (Βούδας, Κομφούκιος, Ιησούς, Μωάμεθ), οι θρησκευτικές και κοινωνικές διδαχές συνδυάζονται και έχουν εξαιρετικά αποτελέσματα, τουλάχιστον για ένα διάστημα, πριν μετατραπούν σε ανοησίες. Ο Πυθαγόρας και ο λαμπρός ελληνικός βος αιώνας σηματοδεύουν την πρώτη φορά που μια τέτοια γνώση αφαιρείται από τα χέρια των ιερέων και (τρόπος τού λέγειν) «εκδημοκρατίζεται». Το μεγάλο μουσείο στην Αλεξάνδρεια, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης των

* Η κληρικοκρατία, να ο εχθρός. (Σ.τ.Μ.)

δύο πρώτων Πτολεμαίων, έκανε μετρήσεις για τη διάμετρο της γης, αναγνώρισε το ότι η γη είναι στρογγυλή και διατύπωσε προσδοκίες για μια μηχανοποιημένη επανάσταση στο απώτερο μέλλον, μέχρι που ανέλαβαν οι Αιγύπτιοι ιερείς. Αυτό το μοτίβο επαναλαμβάνεται συνεχώς. Το μάθημα εδώ είναι σαφές, οι φανατικές ιεραρχίες της Εκκλησίας γενικά δεν στηρίζουν την πρόοδο. Από την άλλη, γιατί είναι τόσο επιτυχημένες; Υπάρχει ένα ακόμα μάθημα που ο Ουέλς δεν εντοπίζει. Στην ιστορία της Δύσης από το 1600 περίπου και ύστερα κάποιος θα παρατηρούσε συχνά ότι οι σχισματικοί και οι Εβραίοι αποτελούν δυσανάλογο μέρος της επιχειρηματικής τάξης. Συνήθως, δεν ήταν φανατικά θρησκευόμενοι· αλλά οι παππούδες τους ήταν. Υπονοείται εδώ ένα ερώτημα, το οποίο εμφανίζεται σε αρκετά έργα του 19ου αιώνα που ασχολήθηκαν με την ανάπτυξη του καπιταλισμού – ο Βέρνερ Σόμπαρτ και ο Μαξ Βέμπερ είναι τα πιο προφανή κεντροευρωπαϊκά παραδείγματα –, αλλά εμφανίζεται και σε μερικά σημαντικά βικτοριανά έργα· ικανό παράδειγμα αποτελεί ο *Πολιτισμός* του Μπακλ. Σημειώνει πως η Ισπανία και η Σκοτία έχουν συνεισφέρει πολύ περισσότερα στην πρόοδο απ' όσο δικαιολογεί το μέγεθός τους· και οι δύο έχουν στο παρελθόν τους υπάρξει τόποι θρησκευτικού φανατισμού· και όμως η θρησκεία – σκοταδιστική, βάνουση (ο Μπακλ παραθέτει μερικά ιδιαίτερα αιμοδιψή κηρύγματα) – δεν είχε κάνει τίποτα για την Πρόοδο όπως εμείς την αντιλαμβανόμαστε τώρα.

Η αδυναμία του Ουέλς να παρατηρήσει και να περιγράψει τις συνδέσεις μεταξύ της μεσαιωνικής χριστιανουσύνης και της ανάπτυξης αυτού που τώρα αποκαλούμε Πρώιμη Σύγχρονη Ευρώπη (στη Γερμανία αποκαλείται «η πρώιμη αστική επανάσταση») αποδυναμώνει όσα έχει να πει για τον Μεσαίωνα. Από την άλλη, έχει βαθιά γνώση του αρχαίου κόσμου, ο οποίος συνάρπαξε (ή, όπως θα έλεγαν μερικοί, εξουσίαζε) τη Δύση μεταξύ της Αναγέννησης και του τέλους του 19ου αιώνα. Είδε την καταστροφή της Ρώμης ως έλλειψη βούλησης: ο λαός εξαθλιωμένος και η πολιτική κυριευμένη από μισθοφόρους ή πλουτοκράτες, που χειραγωγούσαν τους όχλους για

να υποστηρίξουν κάποια από τις δύο πλευρές. Μήπως αυτό αποτελούσε και πάλι κριτική της εδουαρδιανής δεκαετίας, προερχόμενη από τη Fabian Society; Πολύ πιθανόν.

Η συνταγή του Ουέλς για τη σωτηρία ήταν και πάλι εδουαρδιανή: αταξικοί τεχνοκράτες με λευκές στολές εργαστηρίου θα αναλάμβαναν την εξουσία από τους πλουτοκράτες και θα εκπαίδευαν το λαό. Αυτό το όραμα ήταν αρκετά κοινό, ειδικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου και οι εκπαιδευτικές θεωρίες του Τζον Ντιούι καθοδηγούσαν τις δημόσιες συζητήσεις. Είχε προβλεφθεί με σαφήνεια ήδη από το 1840 και οι απαντήσεις δεν ήρθαν μέσα από επιχειρήματα, αλλά μάλλον με τη βοήθεια του θρησκευτικού σκοταδισμού, των διακηρύξεων του Καρλάιλ και της ντοστογιεφσκικής σάτιρας, με βιβλία όπως *Το υπόγειο*, *Οι δαιμονισμένοι* και *Αδελφοί Καραμαζόφ*. Ο ίδιος ο Ουέλς έπεσε σε κατάθλιψη: Στο *Ο νους στην άκρη του σκοινιού*, το μήνυμά του είναι συγκεχυμένο και πολύ απαισιόδοξο. Η επιστήμη είχε τελικά έρθει στην εξουσία, τουλάχιστον με την έννοια ότι η κυβέρνηση πλέον άκουγε τους επιστήμονες πολύ περισσότερο απ' ό,τι στο παρελθόν. Η μαζική εκπαίδευση ήταν πραγματικότητα. Υπήρχε σωστή δημοκρατία στη Δύση. Αλλά ήταν επίσης και ένας κόσμος στον οποίο οι ασφαλείς βεβαιότητες του εδουαρδιανού προοδευτικού κινήματος είχαν ακολουθήσει την πορεία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Ποια θα ήταν η γνώμη των αισιόδοξων του 1900 για τον κόσμο του ύστερου 20ού αιώνα; Ο Ουέλς είναι ο συγγραφέας εκείνου του αιώνα τον οποίο θα επιθυμούσα περισσότερο να αναστήσω από τους νεκρούς.

Νόρμαν Στόουν

Περαιτέρω αναγνώσεις

Ο πιο ζωντανός και αξιοσημείωτος απολογισμός της ζωής και της εποχής του Ουέλς είναι το δικό του *Experiment in Autobiography* (2 τόμοι, Golancz and Cresset Press, London 1934). Έχει ανατυπωθεί αρκετές φορές. Ένα «υστερόγραφο» που περιέχει τις μέχρι τότε μυστικές σεξουαλικές του σχέσης δημοσιεύτηκε ως *Wells in Love*, με επιμέλεια του γιου του Τζ. Φ. Ουέλς (Faber & Faber, London 1984). Οι πιο σύγχρονοι βιογράφοι του χρησιμοποιούν αυτό το υλικό ως πηγή, παράλληλα με τα περισσότερα γράμματα και προσωπικά έγγραφα που βρίσκονται αρχειοθετημένα στο Πανεπιστήμιο του Ιλινόις και αλλού. Οι πληρέστερες και πιο ακαδημαϊκές βιογραφίες είναι οι *The Time Traveller* των Norman και Jeanne Mackenzie (δεύτερη έκδοση, Hogarth Press, London 1987) και *H. G. Wells: Desperately Mortal* του David C. Smith (Yale University Press, New Haven και London 1986). Ο Σμιθ έχει επίσης επιμεληθεί μια πλούσια έκδοση της *Correspondence* του Ουέλς (4 τόμοι, Pickering and Chatto, London 1998). Άλλη μία, ιδιαίτερα ευανάγνωστη αλλά αμφιλεγόμενη και ιδιοσυγκρασιακή, βιογραφία είναι το *H. G. Wells: Aspects of a Life* (Hutchinson, London 1984) από το γιο του Ουέλς Antony West. Η βιογραφία από τον Michael Foot, *The History of Mr Wells* (Doubleday, London και New York 1995) εμπλουτίζεται από την προσωπική γνώση του συγγραφέα για τον Ουέλς και τον κύκλο του.

Δύο διαφωτιστικές γενικές ερμηνείες του Ουέλς και των γραπτών του είναι το *H. G. Wells* του Michael Draper (Macmillan, Basingstoke 1987) και το *H. G. Wells* του Brian Murray (Continuum, New York 1990). Ο σκοπός και των δύο είναι εισαγωγικός, αλλά η προσέγγιση του Ντρέιπερ είναι κριτική και φιλοσοφική, ενώ ο

Μέρει καταφέρνει να χωρέσουν εντυπωσιακές ποσότητες βιογραφικών και ιστορικών λεπτομερειών σε περιορισμένο χώρο. Το *H. G. Wells Companion* του John Hammond (Macmillan, London και Basingstoke 1979) και το *H. G. Wells* του ίδιου (Longman, Harlow και London 2001) συνδυάζουν την κριτική με χρήσιμα συναφή υλικά. Το *H. G. Wells: The Critical Heritage*, με επιμέλεια του Patrick Parrinder, (Routledge, London 1972) είναι μια συλλογή κριτικών και δοκιμίων που δημοσίευσε ο Ουέλς κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ένας σημαντικός αριθμός ειδικευμένων κριτικών και ακαδημαϊκών μελετών επικεντρώνεται στα επιστημονικά μυθιστορήματα του Ουέλς. Αυτά περιλαμβάνουν την πρωτοπόρα μελέτη του Bertrand Bergonzi, *The Early H. G. Wells* (Manchester University Press, Manchester 1961), *The Logic of Fantasy: H. G. Wells and Science Fiction* (Columbia University Press, New York 1982) του John Huntington· και το *Shadows of the Future: H. G. Wells* (Liverpool University Press, Liverpool 1995) του Patrick Parrinder. Το *H. G. Wells and the Culminating Ape* του Peter Kemp (Macmillan, London and Basingstoke 1982) προσφέρει μια ζωνρή και κατά καιρούς μακάβρια ιχνογραφία του «βιολογικών θεμάτων και επινοητικών εμμονών» του Ουέλς, ενώ το *H. G. Wells: Discoverer of Future* (Macmillan, London and Basingstoke 1980) του Roslynn D. Haynes διερευνά τη χρήση των επιστημονικών ιδεών. Το *H. G. Wells and the World State* (Yale University Press, New Haven 1961) του W. Warren Wagar και το *Building Cosmopolis* (Ashgate, Aldershot 2003) του John S. Partington είναι μελέτες της πολιτικής του σκέψης και των σχεδίων του για μια παγκόσμια κυβέρνηση. Ο John S. Partington έχει επίσης επιμεληθεί το *The Wellsian* (Equilibris, The Netherlands 2003), μια συλλογή δοκιμίων από το ετήσιο κριτικό περιοδικό της H. G. Wells Society με το ίδιο όνομα. Το αμερικανικό παράρτημα της Wells Society διατηρεί έναν ιστοχώρο γεμάτο ενδιαφέρουσες πληροφορίες στη διεύθυνση <http://hgwellsusa.50mogs.com>

Πάτρικ Πάρνιντερ.

Σημείωμα για το κείμενο

Ο κύριος σκοπός του Ουέλς με την αφήγηση της ιστορίας του κόσμου ήταν να καταπολεμήσει τον κοντόφθαλμο εθνικισμό που είχε πυροδοτήσει και συντηρήσει τον Μεγάλο πόλεμο του 1914-1918. Έχοντας στηρίζει τον πόλεμο δημοσίως και με ενθουσιασμό, θεωρώντας τον σημαντικό βήμα για μια νέα παγκόσμια τάξη – κυρίως στο βιβλίο του *Ο πόλεμος που θα τελειώσει τον πόλεμο* (*The War that Will End War*, Palmer, Λονδίνο 1914) –, ένωσε πικρή απογοήτευση για το αποτέλεσμα, μια σαθρή δηλαδή ειρήνη, που φαινόταν πιθανότερο να οδηγήσει σε έναν Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, τον οποίο και θα ακολουθούσε μια πιθανή κατάρρευση του πολιτισμού. «Η ανθρώπινη ιστορία», κατέληγε, «γίνεται όλο και περισσότερο ένας αγώνας ανάμεσα στην εκπαίδευση και στην καταστροφή» (*Περίγραμμα της ιστορίας*, πρόδρομος της *Σύντομης ιστορίας του κόσμου*, Κεφ. 41) – ή, φωτίζοντάς το θετικότερα στο μανιφέστο του «Η ιστορία είναι ένα» («History is One», Ginn, NY 1919), «μια πιο λογική διδασκαλία της ιστορίας σημαίνει καλύτερη κατανόηση των διεθνών προβλημάτων, πιο λογική εθνική πολιτική και πιο ευτυχισμένο λαό». Ο Ουέλς στόχευε να μειώσει την τεράστια ποσότητα πρώτης ύλης που διέθετε για το θέμα του σε μια επαρκώς συμπαγή μορφή, με την οποία δάσκαλοι, μαθητές και αναγνώστες θα μπορούσαν να δουν τα γεγονότα του παρελθόντος και του παρόντος από τη γενικότερη οπτική γωνία της ανθρωπότητας.

Το *Περίγραμμα της ιστορίας*, γραμμένο με συμβουλές από σημαίνοντες ιστορικούς και επιστήμονες, δημοσιεύτηκε σε είκοσι τέσσερα μέρη που τυπώνονταν στις εφημερίδες ανά δύο βδομάδες, από

τον Νοέμβριο του 1919 μέχρι τον Νοέμβριο του 1920. Βιβλιοδετημένες εκδόσεις άρχισαν να εμφανίζονται κατά το 1920 και η ιστορία του Ουέλς μεταφράστηκε γρήγορα σε διάφορες γλώσσες, με πρώτες τα ιαπωνικά και τα σουηδικά. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920 οι πωλήσεις στην Αγγλία και μόνο είχαν περάσει το μισό εκατομμύριο. Επρόκειτο να φτάσουν μέχρι και τα δύο εκατομμύρια. Ακόμα και το 1941 η κινηματογραφική εκδοχή του *Γερακιού της Μάλτας* από τον Τζον Χιούστον μπορούσε να περιέχει μια γρήγορη παραπομπή στην «ιστορία του κύριου Ουέλς», γνωρίζοντας ότι πολλοί από τους θεατές θα αναγνώριζαν την αναφορά.

Μετά την επιτυχία του *Περιγράμματος*, ο Ουέλς ένιωσε την ανάγκη για έναν συμπληρωματικό απολογισμό, που θα ήταν πιο σύντομος και κατανοητός. Είχε δίκιο όταν έλεγε ότι η *Σύντομη ιστορία του κόσμου* δεν ήταν απλώς μια συντόμευση του *Περιγράμματος*, το οποίο είναι 780 σελίδες και έχει εκατοντάδες φωτογραφίες, χάρτες και ασπρόμαυρα σκίτσα, εκτός από τα 47 έγχρωμα. Το υλικό απέκτησε καινούργια δομή, ξαναγράφηκε και βελτιώθηκε· ωστόσο πολλά αποσπάσματα είναι ακριβώς τα ίδια. Η πρώτη έκδοση της *Σύντομης ιστορίας* (Cassell, Λονδίνο 1922) περιείχε 190 φωτογραφίες και σκίτσα, 21 χάρτες και διαγράμματα από τον Τζ. Φ. Χόραμπιν, χρονολόγιο και ευρετήριο.

Αν και πολλά μικρά λάθη διορθώνονταν σταδιακά, με κάθε ανάπτυξη του κειμένου, ο Ουέλς δεν είχε ενεργή συμμετοχή στις αλλαγές που έπρεπε να γίνουν στη *Σύντομη ιστορία*, ακόμα και όταν συμπεριλήφθηκε στον Τόμο 27 της Atlantic Edition των έργων του (Scribner's, NY 1927, T. Fisher Unwin, Λονδίνο 1927), ούτε όταν εμφανίστηκε για πρώτη φορά ως έκτος τόμος στη Thinker's Library (C. A. Watts, Λονδίνο 1929). Όσο όμως πλησίαζε ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος, όπως είχε προφητεύσει, αναθεώρησε τις επόμενες εκδόσεις της Thinker's Library για να καταγράψει αυτές τις εξελίξεις. Η διαδικασία ξεκίνησε το 1934 με προσθήκες στα δύο τελευταία κεφάλαια· το 1938 πρόσθεσε δύο νέα κεφάλαια, φτάνοντας τα γεγονότα μέχρι την προσάρτηση της Αυστρίας από τους ναζί· και το

1941 πρόσθεσε ένα ακόμα κεφάλαιο, που κάλυπτε τον πόλεμο, και τοποθετήθηκε ανάμεσα στα δύο κεφάλαια που είχε προηγουμένως προσθέσει. Το 1945, στην τελική εκδοχή που παρουσιάστηκε κατά τη διάρκεια της ζωής του, ο εβδομηνταεννιάχρονος Ουέλς αντικατέστησε το τελευταίο κεφάλαιο με δύο άλλα που είχαν τίτλο «Οι σημερινές προοπτικές του *Homo sapiens*» και «Από το 1940 στο 1944: ο νους στην άκρη του σκοινιού». Αποτελεί πιθανότατα ένδειξη της εξασθένησης του Ουέλς σε μεγάλη ηλικία ότι, παρά τις υποσχέσεις του τελευταίου κεφαλαίου, δεν προχώρησε τα γεγονότα πέρα από τον Δεκέμβριο του 1941, με τις εξελίξεις στο εξής να καλύπτονται αποκλειστικά από τον χρονολογικό πίνακα. Οι νέες προσθήκες στο κείμενο ασχολούνταν περισσότερο με την πρόωμη ανάπτυξη του πλανήτη και της ανθρώπινης φυλής, αλλά δεν ήταν αρκετά λεπτομερείς για να επισημάνουν την ανακάλυψη του πλανήτη Πλούτωνα δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα. Το τελευταίο κεφάλαιο του κειμένου του 1945, έπειτα από μερικές μικρές διορθώσεις και νέο εισαγωγικό υλικό, που εξέφραζε μια αυξανόμενη αμφιβολία για το μέλλον της ανθρωπότητας, επανατυπώθηκε αργότερα σε ξεχωριστό τόμο ως *Ο νους στην άκρη του σκοινιού* (Heinemann, Λονδίνο 1945).

Η *Σύντομη ιστορία* αποτέλεσε τη βάση για άλλους δύο τίτλους που δημοσιεύτηκαν όσο ο Ουέλς ζούσε ακόμη. Στη *Σύντομη ιστορία της ανθρωπότητας* (*A Short History of Mankind*, Basil Blackwell, Οξφόρδη 1925), που σκοπός της ήταν να χρησιμοποιηθεί στα σχολεία, ο Ε. Χ. Κάρτερ μείωσε το κείμενο από εξήντα επτά σε σαράντα τρία σύντομα κεφάλαια, απλοποιώντας τη γραμματική και το λεξιλόγιό του. Ο Κάρτερ πρόσθεσε διαφορετική εικονογράφηση, χρονολογικούς πίνακες, ένα ευρετήριο θεμάτων και ένα ευρετήριο προφοράς· αφαίρεσε την κριτική κατά του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, πρόσθεσε επαίνους για τη Βρετανική Αυτοκρατορία και εισήγαγε διακριτικά τη φράση «ας ελπίσουμε» στην τελευταία παράγραφο (ο τίτλος *Σύντομη ιστορία της ανθρωπότητας*, ή κάτι πολύ παρόμοιο, αρχικά προοριζόταν για το βιβλίο του Ουέλς, αλλά κρίθηκε ότι τον είχε προλάβει ο Αμερικανός Χέντρικ Βαν Λουν με την

παγκόσμια ιστορία του με τίτλο *Η ιστορία της ανθρωπότητας* [*The Story of Mankind*], που εκδόθηκε το 1921). Στη Γερμανία τα έντεκα τελευταία κεφάλαια της *Σύντομης ιστορίας* του Ουέλς επανατυπώθηκαν για μαθητές της αγγλικής γλώσσας, με εισαγωγή και σημειώσεις στα γερμανικά, ως *Σύντομη ιστορία των σύγχρονων καιρών* ([*A Short History of Modern Times*] Tauchnitz, Λειψία 1926).

Μετά το θάνατο του Ουέλς ο μεγαλύτερος γιος του, ο Τζ. Φ. Ουέλς, ενημέρωσε τον χρονολογικό πίνακα μέχρι το 1946 για την έκδοση της Thinker's Library του 1948. Μια πιο λεπτομερής αναθεώρηση έγινε από τον Ρέιμοντ Ποστγκέιτ και τον Τζ. Φ. Ουέλς το 1965, αναθεωρώντας το κείμενο του Ουέλς και μειώνοντάς το από εβδομήντα ένα σε εξήντα έξι κεφάλαια και προσθέτοντας πέντε νέα, που κάλυπταν τα γεγονότα μέχρι την κρίση της Κούβας το 1963 (Collins, Λονδίνο 1965). Είκοσι δύο χρόνια μετά ο Φίλιπ Ζίγκλερ πρόσθεσε μια εισαγωγή και ενημέρωσε το βιβλίο με ένα ακόμα κεφάλαιο και προέκυψε η *Εικονογραφημένη σύντομη ιστορία του κόσμου* (*An Illustrated Short History of the World*, Webb & Bower, Έξετερ, Michael Joseph, σε συνεργασία με Λονδίνο, 1987).

Η παρούσα έκδοση της Penguin Classics αποκαθιστά το αρχικό κείμενο του 1922 με καινούργια στοιχειοθεσία, αφαιρώντας αρκετά τυπογραφικά λάθη, που είχαν συσσωρευτεί στις διάφορες εκδόσεις. Έχουν προστεθεί σημειώσεις στο τέλος, οι περισσότερες για να καταγράψουν τα σημεία όπου οι πιο πρόσφατες έρευνες έχουν αλλάξει τις αντιλήψεις μας, ενώ άλλες για να διευκρινίσουν αναφορές ή να τοποθετήσουν τις ιδέες του Ουέλς στα συμφραζόμενα του συνολικού έργου του.

Έχουν γίνει επίσης διάφορες διορθώσεις στο κείμενο για να το ευθυγραμμίσουν με τον οδηγό γραφής των εκδόσεων Penguin, ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη σαφήνεια και συνέπεια. Τυχαίες ορθογραφίες έχουν γενικά αλλαχθεί, για να συμφωνούν με τις κατευθυντήριες γραμμές των εκδόσεων. Έχουν διατηρηθεί όμως κάποιες ιδιосυγκρασιακές ορθογραφίες, που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές για τον Ουέλς. Οι δικές του εκδοχές για τοπωνύμια έχουν επίσης δια-